

Joni Lius

KANDITUTKIELMA

Tulen, menit ja ollaan –

Aikamuodot ilmestyvät lapsen kieleen

9. kesäkuuta 2010

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
TIETOJENKÄSITTELYTIETEIDEN LAITOS

SISÄLLYSLUETTELO

JOHDANTO	3
1 KIELI	4
1.1 LUONNOLLINEN KIELI	4
1.2 KIELITIETEELLINEN TUTKIMUS	5
2 KIELEN OPPIMINEN	7
2.1 UNIVERSAALI KIELIOPPI.....	8
2.2 YMPÄRISTÖ.....	9
2.3 REUNAEHDOT	9
3 KIELEN RAKENNE	11
3.1 SANA	11
3.1.1 MORFOLOGIA.....	12
3.2 LAUSE.....	13
3.2.1 SANALUOKAT.....	13
3.3 VERBIT	14
3.3.1 PERSOONAPRONOMINIT	14
3.3.2 AIKAMUODOT	15
4 AIEMMAT TUTKIMUKSET	16
5 YHTEENVETO	18
LÄHDELUETTELO	20

JOHDANTO

Ihmisen puhuminen ja lapsen kielen oppiminen on monen keskustelun ja tutkimuksen kohde. Ei ole löydetty yksimielisyyttä siitä, kuinka kieli kehittyy ihmisen aivoissa ja miten ihminen yhdistelee tavuja sanoiksi ja sanoja lauseiksi. Lapset oppivat kielen helposti ja luonnollisesti, koska ihmisten kielet, vaikkakin ovat hämmäntävästi eroavia pinnoiltaan, perustuvat pohjimmiltaan ihmisen biologian odottamalla tavalla.

Ihmisen kieli on ehkä monimutkaisin jäsenetty käyttäytyminen joka maailmasta löytyy. Ymmärtämällä kieltämme ymmärrämme jotakin tärkeää meistä itsestämme (Pinker, 1995, p. 19).

Tutkimuksen pääkysymyksenä on kartoittaa kirjallisuuden pohjalta, miten kieliopilliset morfologiset kategoriat ilmenevät suomalaisen kaksivuotiaan lapsen kielessä verbien muoto-opillisina persoona- ja aikamuotoina. Kirjallisuustutkimus rajautuu ainoastaan kielen lauserakenteisiin eli tutkimuksessa ei keskitytä kielenymmärtämiseen tai sanojen ääntämiseen.

Aluksi määrittelen kielen ja kuvaan mitä kielitiede on. Tämän jälkeen esittelen, mitä kielen oppiminen vaatii ihmiseltä ja ihmisen ympäristöltä. Seuraavaksi täsmennän kieliopilliset kategoriat ja luokat sekä määritelmät verbien persoona- ja aikamuudoille. Lopuksi kerron aiempien tutkimusten tuloksista.

1 KIELI

Kielet eroavat toisistaan. Tällä hetkellä maailmassa on n. 5000-6000 eri kieltä (Anhava, 1998, p. 11). Jokainen kieli on monimutkaisempi kuin miltä se aluksi näyttää, mutta eri kielet ovat toisaalta hyvin paljon toistensa kaltaisia.

Kieli määritellään tavallisimmin esittävien merkkien eli symboleiden järjestelmäksi (Itkonen, 1966, p. 9). Kieliteoreetikko Ferdinand de Saussuren klassisen käsityksen mukaan kielellinen merkki eli symboli koostuu sisällöstä ja muodosta (Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, p. 9). Yksinkertaistaen voidaan merkitystä pitää sisältönä ja foneemiasua (äännejärjestelmää) muotona.

1.1 Luonnollinen kieli

Kieli on universaali ihmisten lajille. Kielen avulla henkilö ilmaisee ajatuksiaan. Ihmiskieli eli luonnollinen kieli on viestintäjärjestelmä, jonka oppimiseen vain ihmisillä on luontaiset edellytykset. Luonnollisilla kielillä tarkoitetaan ihmisten äidinkielenään puhumia kieliä. Kielen avulla voidaan ilmaista suhteellisen tarkasti ja monipuolisesti mielen liikkeitä, ajatuksia ja tunteita (Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, p. 7). Ihmisen kieli on siis osa häntä itseään.

Kieli on luonnollinen tapa viestiä. Se mahdollistaa ideoiden ja ajatusten viestimisen alkuperäisyydellä ja yhtenäisyydellä, toimii huomattavalla nopeudella eikä tarvitse havaittavissa olevaa henkistä työtä puhujalta tai kuuntelijalta. Puhuminen ja puheen ymmärtäminen on vaivatonta ja tiedostamatonta toimintaa, joka toimii samalla kun ajattelemme keskustelun aihetta.

1.2 Kielitieteellinen tutkimus

Kielitiede voidaan määritellä kielen tieteelliseksi tutkimukseksi. Tieteellisellä tutkimuksella tarkoitetaan jonkin ilmiön tutkimista kontrolloitujen ja empiirisesti todennettavien tai todennettujen havaintojen pohjalta jonkin teorian mukaisesti (Leiwo, 1981, p. 1). Kielentutkimus eli kielitiede on mitä tahansa luonnollisiin kieliin kohdistuvaa tieteellistä tutkimusta, kunhan näkökulma on kielitieteellinen (Karlsson, 1994, p. 31).

Kieli on mukana miltei kaikessa inhimillisessä toiminnassa, ja niin sitä voidaan katsoa hyvin monesta eri näkökulmasta. Kieltä voidaan tutkia psykologisena, sosiaalisena, historiallisena tai aivofysiologisena ilmiönä. Kielen kehitystä tarkastellaan joko viestinnällisessä tai kieliopillisessa viitekehyksessä. Kieliopillisessa tarkastelussa päähuomio kiinnitetään rakenteiden, lauseiden ja tekstien sekä sanaston kehitykseen ja kieliopin eri osien suhteisiin kehityksen eri vaiheissa (Leiwo, 1989, p. 9).

Kielen rakenteen tieteellistä kuvausta sanotaan kieliopiksi. Kielioppi on myös se sääntöjärjestelmä, jonka kielenpuhuja hallitsee, vaikka ei sitä välttämättä tiedosta. Tämän kielioppinsa avulla hän tuottaa ja ymmärtää ilmauksia sekä arvioi, mitkä ilmaukset ovat oikeita, mitkä eivät (Laaksonen & Anneli, 2003, p. 11).

Kielen rakennetta tarkastelevat kielitieteen haarat voidaan jakaa kolmeen osaan: fonologiaan, morfologiaan ja syntaksiin. Fonologia tarkastelee äännteitä ja niiden vaikutusta toisiinsa, morfologia tarkastelee sanoja ja niiden rakentumista morfeemeista eli merkityksellisistä yksiköistä ja syntaksi tarkastelee sanaa suurempia kokonaisuuksia, tyypillisesti lauseita.

Kielitieteellisen tutkimuksen kohde on ensisijaisesti kielen järjestelmä ja siellä vaikuttavat säännönmukaisuudet. Järjestelmää voidaan kuitenkin tutkia vain konkreettisten ilmausten kautta.

Kielitieteellisen tutkimuksen perusmenetelmä on puheen havainnointi, usein nimenomaan osallistuva siten, että tutkija itse puhuu informantin eli kielenoppaan kanssa. Osallistuva havainnointi on toisaalta välttämätöntä, mutta saattaa olla myös häiritsevää, jonka takia informantit eivät puhu luontevasti. Sociolinguivisti William Labov on kutsunut tätä havainnoinnin paradoksiksi. Muita menetelmiä ovat esimerkiksi naturalistinen tarkkailu, jossa tutkija kiinnittää lennosta huomioita kiinnostaviin ilmauksiin sekä introspektiot, joissa tutkija itse tuottaa esimerkki-ilmauksia (Karlsson, 1994, pp. 264-265).

2 KIELEN OPPIMINEN

Ihminen oppii ensimmäisen kielensä, äidinkielen, ilman tietoista opiskelua tai opettamista siinä ympäristössä, jossa hän elää (Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, p. 15). Syntymähetkestä lähtien ja jo sitä ennen kieli ympäröi häntä, ja samalla kun hän varttuu, hän kasvaa myös äidinkiелensä hallintaan. Ihmisen kielen kasvu on olennainen osa hänen kasvuaan (Leiwo, 1989, p. 12).

Koska ihmisten kielet eroavat suuresti ja ne muuttuvat jatkuvasti, kaikkien täytyy oppia äänteet, sanat ja rakenteet äidinkielestään. Tämä vaatii ymmärtämistä eli hahmottamista sekä valtavan määrän ei-ilmeisten asioiden muistamista ja ymmärrystä siitä kuinka niitä yhdistellään. Ihminen tarvitsee kognitiivista toimintaa oppiakseen kielen.

Kognitiivinen toiminta on jatkuvaa tiedonkäsittelyä sanan laajassa merkityksessä – ihmisen aivot käsittelevät koko ajan sekä elimistön että ympäristön tapahtumista tulevaa tietoa. Valtaosa kaikesta aivojen tiedonkäsittelystä on tiedostamatonta. Ilmeisesti tietoista on vain se osa, joka tietyllä hetkellä on tietoisena tarkkaavuuden kohteena ja työmuistin käsittelyssä (Kuikka, Pulliainen, & Hänninen, 2001, p. 23).

Ihminen oppii kieltä tekemällä yleistyksiä kuulemistaan kielellisistä ilmauksista ja muokkaamalla nuo yleistykset säännöiksi, joiden perusteella voi tuottaa ja ymmärtää uusia ilmauksia. Tätä kutsutaan kielikyvyksi. Ihmisen kielikyky on luonteeltaan sellainen, että hän kykenee tuottamaan ja ymmärtämään aivan uusia lauseita, eikä pelkästään toistamaan kerran oppimaansa sellaisenaan.

Kielikyvyssä painotetaan ominaisuuden perustumista biologiseen perimään, taito taas muodostuu sekä synnynnäisistä että opituista osatekijöistä. Voidaan tarkastella ihmisen ilmauksia, hänen puhe-suoritustaan, ja koettaa sen perusteella tehdä päätelmiä hänen kielikyvystään. Kielikyvyn ehkä tärkein ominaisuus

on kyky tuottaa ja ymmärtää ääretön määrä lauseita sekä tuottaa ja ymmärtää äärettömän pitkiä lauseita (Leiwo, 1989, pp. 25-26).

Lapsi pystyy omaksumaan kielen vasta saavutettuaan tietyn kypsyyden ja kehitystason. Nykyisen näkemyksen mukaan kielen kehitys on ensisijaisesti omaksumista, vaikka siinä olisikin mukana myös oppimista sanan behavioristisessa merkityksessä (Leiwo, 1989, p. 46).

Kielen oppiminen olisi hyvä ymmärtää kahtena erillisenä prosessina. Ensinnäkin kieli on biologisesti annettu eli jollakin tapaa synnynnäistä. Toisaalta oppimisprosessiin tarvitaan ulkoista oppimista, jolloin sosiaalinen, kognitiivinen ja kielellinen tuki ympäristössä vaikuttaa oppimistulokseen.

2.1 Universaali kielioppi

Kaikki kehitykseltään normaalit lapset oppivat äidinkieltänsä lyhyellä kehitysjaksolla vaihtelevissa ympäristöissä, eri kulttuureissa, erilaisissa kasvuympäristöissä, erilaisilla motivaatioilla, eri kyvyillä ja eri kielissä. Kielen oppiminen on siis biologista.

Ihminen oppii kielen lapsena vanhempiensa puheesta. Lapset eivät voi muistaa kaikkea kuulemaansa, vaan heidän täytyy loikkia ja tehdä oletuksia ja arvauksia. Lapsi ymmärtää, että kieli sisältää kaikki hänen kuulemansa lauseet ja paljon muuta. Noam Chomsky osoitti, että lapsilla on oltava sisälle rakennettu koneisto, joka pakottaa heidät analysoimaan lauseet vain tietyllä tavalla, tietyin säännöin ja tietyin periaattein. Jokin lasten aivoissa auttaa lapsia ymmärtämään vanhempien lauseita ja tekemään oikeanlaisia yleistyksiä ja siten hahmottamaan loput kielestä (Pinker, 1995, p. 108).

Tätä geneettisesti saatua taitoa kutsutaan universaaliseksi kieliopiksi. Universaali kielioppi on teoreettinen mallinnus, joka mahdollistaa ihmisen kyvyn prosessoida erittäin monimutkaisia kielen rakenteita (Meisel, 1995, p. 10).

Gleitman mainitsee kaksi todistetta kielen oppimisen biologiseen lahjaan. Kielen oppiminen jatkuu yhtenäisesti kieliyhteisöjen sisällä ja niiden välillä huolimatta yksilöiden saamasta syötteestä ja toisaalta lapsi oppii monia kielellisiä yleistyksiä joita hänen kokemuksensa ei voi tehdä mahdolliseksi (Gleitman & Newport, 1995, p. 2).

2.2 Ympäristö

Ihmisellä on oltava synnynnäinen kielikyky ja samalla hänen on opittava kieltä ympäristöstään. Koska Suomessa asuvat lapset oppivat ensin suomen kielen, on selvää että tietyt ulkoiset ärsykkeet vaikuttavat kielen oppimiseen.

Kielen oppiminen vaatii onnistuakseen kielellisen virikeympäristön. Kielellisistä ympäristötekijöistä tärkein on se, että oppijan täytyy saada tietää sanojen tarkoitteet, mihin kielen merkit eli sanat viittaavat. Kieltä ei voi oppia puhelimes-
sa. Lapsille puhutaan asioista, jotka puhehetkellä ovat ympärillä (Leiwo, 1989, p. 66).

2.3 Reunaehdot

Descarte'sin (Gleitman & Newport, 1995, p. 1) mukaan kielen oppiminen on mahdollista vain ihmisillä ja jokainen ihminen, paitsi täydellinen idiootti, on siihen kykenevä:

It is a very remarkable fact that there are none ... without even expecting idiots, that they cannot arrange different words together, forming of them a statement by which they make known their thoughts; while on the other hand, there is no other animal, however perfect and fortunately circumstanced it may be, which can do the same.

Viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana tehnyt tutkimukset osoittavat, että viittomakieli eroaa vain vähän maailman puhutuista kielistä. Sanastot ovat sa-

mat, järjestyneet rakenteet ovat samat eli ne koostuvat pienistä joukoista alkeellisia kädenliikkeitä, ja jotka jäsentyvät morfeemeihin ja sanoihin ja jotka ovat edelleen jäsentyneet merkityksellisiin virkkeisiin ja lauseisiin. Kuuro tai kuuleva lapsi, joka oppii viittomakielen kuuroilta vanhemmiltaan, seuraa samanlaisia oppimISRataa kuin puhutun kielen oppimisessa. Kuurot lapset muodostavat samassa järjestyksessä ensimmäiset sanat. Sanasto kehittyy kuten kuulevillakin lapsilla ja lauseet rakentuvat tavallisessa ajassa. Kuuroilla täytyy olla myös sekä sisäisiä biologisia että ulkoisia ärsykejä. Toisaalta myös tutkimukset osoittavat, että sokeilla lapsilla ei ole viivästymiä tai vääristymiä kielen oppimisessa (Gleitman & Newport, 1995).

Ympäristössä olevan tiedon määrä ei muuta kielen oppimista. Monikielisessä ympäristössä kasvava lapsi voi oppia kaksi eri kieltä samassa ajassa kuin yksi-kielinen lapsi oppii yhden kielen. Lapsen kielen oppimista voidaan vahingoittaa ja viivästyttää sillä, että lapsi eristetään muusta maailmasta. Tällöin lapsi ei saa ulkoisia ärsykejä. Tällaiset eristyksessä eläneet lapset ovat myös kognitiivisessa kehityksessään pienen lapsen tasolla, mutta voivat vielä myöhemmin oppia kielen täydellisesti. Jos lapsen eristäytyminen kestää yli 7 ikävuoden, lapsi ei välttämättä koskaan opi luonnollista kieltä.

3 KIELEN RAKENNE

Lapsen tuottamat lauseet ovat varhaisessa vaiheessa yksisanaisia ilmauksia, joiden kielellinen osa koostuu johonkin tarkoitteeseen viittaavasta sanasta. Ne tuotetaan yleensä tilanteissa, joissa oliot, joihin sanat viittaavat, ovat havaittavissa (Leiwo, 1989, p. 77). Lapsen tulee erotella ilmaisussa tarvittavat sanat sekä tietää säännöt, joiden avulla nämä sanat yhdistetään toisiinsa. Lapset alkavat yhdistellä sanoja lauseiksi lähempänä kahta ikävuotta (Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, p. 48).

3.1 Sana

Sanat ovat pohja kielelle. Sanoilla on syntaktiset mallit, morfologiset rakenteet ja äänen mallinteet kielestä. Sanaa voidaan tarkastella monelta kannalta. Kielen kirjoitussäännösten mukaan sana on tyhjien tilojen väliin jäävä tekstin osa. Esim. ilmaus bruttokansantuote muodostaa suomessa ortografisesti yhden sanan mutta englannissa kolme: gross national product (Lieko, 1992, p. 29).

Ennen kuin lapsi oppii ensimmäiset sanansa, hän rakentaa tietämyksen ympärillään tapahtuvista tapahtumista. Ensin täytyy eritellä sanat puhevirrasta. Sanojen pienet muotoerot kuitenkin muuttavat sanojen merkitystä ja tällöin niiden määrittely kategorioihin on vaikeaa.

Lapsen täytyy ymmärtää sanojen vartalot, taivutukset ja liitteet eli löytää kantasana, johdokset ja yhdyssanat. On tiedettävä mikä muoto tarkoittaa mitäkin. Tallennetut sanat täytyy myös tunnistaa eli identifioida syntaktiseen kategoriin, eli onko sana esimerkiksi substantiivi vai verbi. Sanan ulkoasusta sitä ei suoraan näe, joten se on opittava tunnistamaan. Sanojen merkitykset eivät pelkästään riitä, sillä on olemassa esimerkiksi vertauskuvia ja sanontoja, jotka täytyy myös ymmärtää.

3.1.1 Morfologia

Morfologian yksi tehtävä on kuvata, miten morfeemeista muodostetaan suurempia kokonaisuuksia, sanoja. Suomessa esimerkiksi vartalon perään voidaan liittää erilaisia taivutuspäätteitä. Verbivartalon perään tulee ensin (valinnainen) modustunnus, sitten (valinnainen) tempustunnus, sitten (valinnainen) persoonatunnus ja lopuksi (valinnaisia) liitepartikkeleita (Leiwo, 1981, p. 54).

Morfologian tehtävä on kuvata kielen pienimmät merkitykselliset yksiköt, miten ne löydetään, miten niitä voidaan ryhmitellä ja miten niistä muodostetaan suurempia yksiköitä eli sanoja. Fonologia kuvaa kielen äännejärjestelmää: mitä äännteitä kielessä on, miten niitä voidaan ryhmitellä eri luokkiin ja miten niistä muodostetaan suurempia kokonaisuuksia, kuten tavuja, sanoja ja muita merkityksellisiä yksiköitä. Morfologian peruskäsite on morfeemi, joka voidaan määrittellä kielen pienimmäksi merkitykselliseksi yksiköksi (Leiwo, 1981, pp. 50-51). Lauseet jaetaan pienimpiin merkityksellisiin yksiköihin eli morfeihin.

Morfeemit voivat periaatteessa olla joko vapaita tai sidonnaisia. Vapaa morfeemi voi esiintyä yksinäänkin. Jokaisella kielellä on oma morfologinen sääntöjärjestelmänsä, jonka mukaan sanoja taivutetaan, johdetaan ja yhdistellään. Suomen kielen taivutusmorfologia on laaja. Sille ominaisia piirteitä ovat mm. sijamuotojen runsas käyttö, verbien taivuttaminen eri persoonissa ja sanan vartaloitten taivutuksessa esiintyvä astevaihtelu. Verbimuotojen taivutukset eivät ole vapaita, vaan niihin liittyy yleensä aina joku sidonnainen johdin kuten sano+i, sano+n.

3.2 Lause

Lapsen ensimmäiset lauseet ovat sähkösanomatyylisiä: sijapäätteet, taivutusmuodot ja monet muut kieliopilliset elementit jäävät vielä asettumatta paikoilleen. Ilmausten lyhyys on ilmeisesti yhteydessä myös muistin rajallisuuteen eli lauseiden muodostaminen edellyttää lapselta tiettyjä kognitiivisia toimintoja.

Opittuaan lauseen perusrakenteen lapset alkavat täydentää ilmaisujaan erilaisin taivutusmuodoin ja päättein. Lause ilmaisee ihmisen ajatuksen. Täydellinen lause rakentuu persoonamuotoisen verbin ympärille (Leino, 1989, p. 104). Ensin lapsi puhuu tuttuja substantiiveja, lisäten siihen myöhemmin verbejä ja adjektiiveja. Tämä on puheen tuottamista, ei välttämättä vielä ymmärtämistä. Lapsi ei todistettavasti tiedosta ja ryhmittele sanoja substantiiveihin ja verbeihin.

Lapsen varhaiset kokemukset esineiden käsittelystä ja käsittelyn seuraamuksista ovat perustana sille, että hän myöhemmin pystyy puheessaan lauseen perusjäsenten, subjektin ja objektin, erotteluun ja kielelliseen kuvaamiseen. Kun käsitteet toimija – toiminta - vastaanottaja selkiytyvät lapselle, hän pystyy itse aloittamaan leikin ja kohdistamaan siihen sisältyvät toiminnot toisille (Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, p. 36).

3.2.1 Sanaluokat

Sanat voidaan jakaa luokkiin joko taipumisen perusteella (morfologinen jako), merkityksen perusteella (semanttinen jako) tai lauseopillisin perustein (syntaktinen jako). Kieliopin kategoriat voidaan jakaa kolmeen pääryhmään: sanaluokat, taivutus kategoriat ja lauseenjäsenet. Morfologisin perustein suomen sanat voidaan jakaa kolmeen kategoriaan: nominit, verbit ja partikkelit (Lieko, 1992, p. 58).

3.3 Verbit

Substantiivit opitaan yksittäisinä sanoina: esimerkiksi äiti osoittaa nallea ja toistaa samaa sanaa. Lapsi oppii ymmärtämään että sanaa nalle käytetään nallen läsnä ollessa eikä sen poissa ollessa. Verbien käyttö ja ymmärtäminen vie lapsilta aikaa, koska verbit eivät ole aikasidonnaisia tai vaadi läsnäoloa. Verbiä ei voi konkreettisesti osoittaa ja lapset tarvitsevat verbin ymmärtääkseen kyvyn jäsentää lauserakennetta.

Verbeillä on finiittisiä persoonamuotoja ja infiniittisiä nominaalimuotoja, tempus- ja modusmuotoja, myöntö- ja kieltomuotoja sekä aktiivi- ja passiivimuotoja; useimmilla näistä luokista on omat taivutustunnuksensa (Hakulinen, 2004, p. 87). Aktiivin persoonapäätteiset muodot ilmaisevat spesifioitua tekijää tai tekijöitä ja passiivimuodot täsmentämättömiä tekijöitä. (Lieko, 1992, p. 94).

3.3.1 Persoonapronominit

Persoonana on pronomien kategoria, mutta esimerkiksi suomen kielessä predikaattiverbi kongruoi subjektin kanssa ja näin persoonana on myös verbin taivutuskategoria. Persoonapäätteillä ilmaistaan tekijää ja lukua. Yleensä persoonapronominit jaetaan yksikköön ja monikkoon sekä ensimmäiseen, toiseen ja kolmanteen persoonaan (Leiwo, 1981, p. 56).

Suomen kielessä esimerkiksi sanalla *lähdetään* ilmaistaan se, että joku tai jotkut suorittavat lähtemisen, mutta lähtijöistä ei anneta tarkempaa tietoa (Shore, 1986, p. 10). Tämä indefiniitti-muoto voidaan kuvata suomen kielen persoonajärjestelmän neljäntenä persoonana, eräänlaisena yleispersoonana (Shore, 1986, p. 16).

Kirjoitettu kieli eroaa puhutusta kielestä. Puheessa ja lapsen kielessä käytetään useasti monikon kolmatta persoonaa (Slobin, 1997, p. 112) sekä lauseen pronomini saattaa puuttua: jos puhutaan spesifisestä ihmisjoukosta eli meistä, niin saatetaan käyttää verbistä indefiniitti-muotoa *mennään* (Shore, 1986, p. 33).

3.3.2 Aikamuodot

Aikamuodon eli tempuksen tehtävä on liittää kerrotun tapahtuman, olotilan tai toiminnan aika puhumisajankohtaan (Leiwo, 1981, p. 58). Eri kielet luokittelevat tempuskategoriansa hyvin eri tavalla. Suomessa on vanhastaan ollut omat tempuksensa nykyiselle ja menneelle, mutta ei tulevalle ajalle. Tempukset ilmaisevat tekemisen ajan puhujan kannalta. Muodon kannalta suomen kielessä on neljä aikamuotoa, eli yksinäistempukset preesens ja imperfekti sekä liittotempukset perfekti ja pluskvamperfekti (Lieko, 1992, p. 97).

Nykykielessä preesensillä ei ole tunnusta. Persoonapäätteet liitetään suoraan verbin sana- tai modusvartaloon esim. *tule+n*. Imperfektin tunnus on *i*. Se liittyy aina vokaalivartaloon esim. *juoks+it*. Perfekti muodostetaan olla-verbin preesensistä ja pääverbin toisesta partisiipista, esimerkiksi *olen lukenut*. Pluskvamperfekti muodostetaan olla-verbin imperfektistä ja pääverbin toisesta partisiipista, esimerkiksi *olit kirjoittanut* (Lieko, 1992, pp. 97-98).

4 AIEMMAT TUTKIMUKSET

Lapsen kielen omaksuminen ja sanaston oppiminen on nopeaa 2-6 vuoden iässä. Tutkimusten mukaan lapsi omaksuu tällöin keskimäärin yhdeksän uutta sanaa joka päivä. Sanojen taivutusmuotojen omaksuminen etenee askelmittain ja taivutusmuotojen hallinta alkaa lapsella 2-3 vuoden iässä. Lapsi ei opi hallitsemaan kaikkia muotoja samanaikaisesti, mutta noin 5-6 vuotiaan lapsen kieli sisältää jo kaikki suomen kielen peruslausetyypit.

(Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, pp. 46-60).

Kuvatessaan toimintojaan kaksivuotias käyttää tavallisesti lauseen subjektina omaa nimeään kuten ilmaisussa *janne piirtää*, mutta kehityksen myötä lapsi itsenäistyy ja alkaa hahmottaa itsensä erillisenä ja erottaa oman toimintansa muiden toiminnasta. Weist jakaa lapsen aikamuotojen käytön kehittymisen neljään luokkaan: puheen aika, tapahtuman aika, rajoitettu viittauksen aika ja viittauksen aika (Salaberry, 2000, p. 38).

Suomalainen lapsi käyttää sekä yksikön ensimmäistä ja kolmatta persoonaa että verbin passiivimuotoa ennen toista ikävuottaan. Monikon ensimmäisen persoonan passiivimuodot ilmenevät 2 vuoden 5 kk:n iässä. (Toivainen, 1990, pp. 43-52). Tämä johtuu ehkä vanhempien käyttämästä kielestä ja passiivimuodon yleisyydestä, koska monikon ensimmäisessä persoonassa käytetään yleisesti passiivimuotoa kuten ilmaisussa *me mennään*.

Lapset aloittavat kielenoppimisen yksilöllisesti eri aikaan, mutta kehitystasot morfeemien muodostamisessa seuraavat tiettyä etenemisjärjestystä. Esimerkiksi englannin kielisillä lapsilla yksikön kolmas persoona ja menneen ajan käyttö seuraavat toisiaan keskimäärin 2 vuoden 6 kk:n vuoden iässä (Brown, 1976, pp. 313-314).

Vallitseva aikamuoto kaksivuotiaan lapsen puheessa on preesens (*menee*). Preesensin käyttö aikamuotona määräytyy pitkälti lapsen kognitiivisesta kehitystasosta. Lapsi on tällöin vielä voimakkaasti sidoksissa välittömiin havaintoihin ja niihin asioihin ja tapahtumiin, jotka esiintyvät tässä ja nyt. Lapset oppivat erottelemaan aikamuotoja 2-3 vuoden iässä. Preesensin ohella lapset tuottavat yksittäisiä imperfekti—ilmaisuja oikeissa tilanneyhteyksissä kuten ilmaisussa *äiti tuli* (Koppinen, Lyytinen, & Rasku-Puttonen, 1989, p. 60).

Eri kielissä aikamuotojen käyttäminen ja kehittymisen järjestys vaihtelee, koska kielten merkistöt ja kirjaimet eroavat toisistaan ja niiden käytön yleisyys ja toistuminen kielissä vaihtelee. Myös kielen ääntämisen erot muuttavat kehitystä kielten välillä (Veres, 2004, p. 225).

Keskiverto suomalainen lapsi käyttää verbin mennyttä aikaa ennen kahta ikävuotta (Slobin, 1997, p. 148) ja toisen ikävuoden lopulla lapsi käyttää kolmea aikamuotoa, vain pluskvamperfekti puuttuu (Toivainen, 1990, pp. 79-84). Ruotsalainen lapsi käyttää myös kaksi vuotta täytettyään verbin mennyttä aikaa (Veres, 2004, p. 104), mutta ruotsalainen lapsi viittaa menneeseen aikaan ensin verbin perfektimuodolla (Håkansson, 1998, p. 37) eikä verbin imperfektimuodolla kuten suomalainen lapsi. Espanjan ja ranskan kielessä lapset aloittavat imperfektin käytön hieman myöhemmin eli lähempänä kolmea ikävuotta (Salaberry, 2000, pp. 40-41).

Persoonamuotojen käyttö muuttaa aikamuotojen käyttöä, esimerkiksi yksikön toisen persoonan imperfekti esiintyy kuukausia myöhemmin kuin perfektimuoto. Keskiverto suomalainen lapsi käyttää mennyttä aikaa ensin yksikön kolmannessa persoonassa keskimäärin 1 vuoden 11 kk:n iässä (*men+i*) ja yksikön ensimmäisessä persoonassa 2 vuoden 5 kk:n iässä (*men+in*) (Toivainen, 1980, p. 71). Monikon toisen persoonan imperfekti tulee ensimmäisenä (*men+itte*) ja sen jälkeen vasta monikon kolmas persoona (*men+ivät*) noin kolmen ikävuoden iässä (Toivainen, 1990, p. 48).

5 YHTEENVETO

Opittuaan lauseen perusrakenteen lapset alkavat täydentää ilmaisujaan erilaisin taivutusmuodoin ja päättein. Jokaisella kielellä on oma morfologinen sääntöjärjestelmänsä, jonka mukaan sanoja taivutetaan, johdetaan ja yhdistellään. Suomen kielen taivutusmorfologia on laaja. Sille ominaisia piirteitä ovat mm. sijamuotojen runsas käyttö, verbien taivuttaminen eri persoonissa ja sanan vartaloiden taivutuksessa esiintyvä astevaihtelu.

Taivutussääntöjen hallinnassa edetään askelmittain. Lapsi oppii ensin yksittäiset muodot ja sanojen taivutukset. Sen jälkeen lapsi kokeilee eri taivutuksia ja tekee muoto-opillisia yleistyksiä. Lopulta lapsi sisäistää taivutussäännöt ja osaa käyttää kieltä joustavasti.

Lapset oppivat kieliopillisia rakenteita eri ikäisinä, mutta oppimisen järjestys on aikajanasta riippumatta sama. Kognitiivinen kehitys ja ympäristön erilaiset virikkeet nopeuttavat tai hidastavat kielenoppimista. Kielen sisäiset rakenteelliset oppimiset ovat myös järjestykseltään samat, mutta eroavat toisiin kieliin verrattuna.

Lapsi ymmärtää aikuisten puheesta yksittäisiä sanoja ja sanontoja, jotka liittyvät läheisesti lapselle tuttuihin, päivittäisiin tapahtumiin. Tällaiset käyttäytymismuodot ovat mekaanisesti opittuja toimintoja, joihin sisältyy vielä varsin vähän kielellistä ymmärtämistä. Kielenoppimisen tutkiminen havainnoimalla lapsen ilmaisuja ei määrittele tarkasti, milloin kielen käyttäminen on produktiivista eikä ulkoa opittua. Haastattelut tai kyselytutkimukset mittaavat lapselta myös muitakin taitoja kuin pelkästään lapsen kielellisiä kykyjä.

Kielenoppiminen yhdistää lapsen kielikyvyn sekä sosiaalisen, kognitiivisen ja kielellisen tuen lapsen ympäristössä. Lapsen ensimmäiset sanat ovat luonteeltaan joko kontekstikeskeisiä tai sosiaalipragmaattisia. Lapsi ei voi oppia kieltä radion välityksellä, vaan puheessa on oltava konteksti. Vaikuttaako kielenop-

pimiseen kielen käyttämisen konteksti eli käyttääkö lapsi erilaisia kielellisiä rakenteita erilaisissa konteksteissa kuten ruokailun yhteydessä tai lapsen leikkiessä ulkona?

Tämän kirjallisuuskatsauksen pohjalta aloitan pro-gradu -tutkielmani, jossa on tarkoitus tutkia lapsen verbien persoona- ja aikamuotojen ilmenemistä eri konteksteissa. Tulevana tutkimuskysymyksenä on, eroaako lapsen kielen käyttömuoto-opillisesti verbien ilmaisuissa suomen kielessä eri konteksteissa 2-3 vuoden iässä.

LÄHDELUETTELO

- Anhava, J. (1998). *Maailman kielet ja kielikunnat*. Helsinki: Gaudeamus.
- Brown, R. (1976). *A first language: the early stages*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Gleitman, L. R., & Newport, E. L. (1995). The Invention of Language by Children: Environmental and Biological Influences on the Acquisition of Language. In D. N. Osherson, L. R. Gleitman, & M. Liberman, *An invitation to cognitive science. Volume 1, Language* (pp. 1-24). Cambridge (MA): The MIT Press.
- Håkansson, G. (1998). *Språkinläring hos barn*. Lund: Studentlitteratur.
- Hakulinen, A. (2004). *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Itkonen, E. (1966). *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: Helsingin Liikekirjapaino Oy.
- Karlsson, F. (1994). *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopiston kirjapaino.
- Koppinen, M.-L., Lyytinen, P., & Rasku-Puttonen, H. (1989). *Lapsen kieli ja vuorovaikutustaidot*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kuikka, P., Pulliainen, V., & Hänninen, R. (2001). *Kliininen neuropsykologia*. Porvoo: Wsoy.
- Laaksonen, K., & Anneli, L. (2003). *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi*. Helsinki: Finn Lectura.
- Leino, P. (1989). *Suomen kielioppi*. Helsinki: Otava.
- Leiwo, M. (1981). *Kielitieteen peruskäsitteitä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Leiwo, M. (1989). *Lapsen kielen kehitys*. Helsinki: Otava.
- Lieko, A. (1992). *The development of complex sentences: a case study of Finnish*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Meisel, J. M. (1995). Parameters in Acquisition. In P. Fletcher, & B. MacWhinney, *The Handbook of Child Language* (pp. 10-35). Malden (MA): Blackwell Publishing.

- Peters, A. M. (1995). Strategies in the Acquisition of Syntax. In P. Fletcher, & B. MacWhinney, *The Handbook of Child Language* (pp. 462-482). Malden (MA): Blackwell Publishing.
- Pinker, S. (1995). Why the Child Helded the Baby Rabbits: A Case Study in Language Acquisition. In D. N. Osherson, L. R. Gleitman, & M. Liberman, *An invitation to cognitive science. Volume 1, Language* (pp. 107-135). Cambridge (MA): The MIT Press.
- Räsänen, A. (1975). Havaintoja lastenkielestä. *Virittäjä* , pp. 251-266.
- Salaberry, R. M. (2000). *The Development of past tense morphology in L2 Spanish*. Amsterdam: J. Benjamins Pub. Co.
- Shore, S. (1986). *Onko Suomessa passiivia*. Jyväskylä: Gummerus.
- Slobin, D. I. (1997). *The crosslinguistic study of language acquisition. Vol. 4*. Hillsdale (N.J.): Erlbaum.
- Toivainen, J. (1990). *Acquisition of Finnish as a first language: general and particular themes*. Turku: Turun yliopisto.
- Toivainen, J. (1980). *Inflectional affixes used by Finnish-speaking children aged 1-3 years*. Helsinki: Suomalaisuuden kirjallisuuden seura.
- Tomasello, M. (2003). *Constructing a language: a usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Veres, U. (2004). *Input and production in Swedish children's acquisition of past tense*. Göteborg: Göteborg University, cop.